

Сергєєва А.О.

Проект ЄС «Підтримка комплексної реформи державного управління в Україні»

ОДЕР-ГУАМ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються питання інтеграційних процесів на пострадянському просторі на прикладі ГУАМ. Автор досліджує цілі та завдання створення цього міждержавного об'єднання, основні віхи розвитку та становлення, а також перспективи та потенціал для України.

За роки, що минули з часу колапсу Радянського Союзу з усталеними економічними, промисловими, гуманітарними, оборонними, подекуди культурними зв'язками, системами стримування та противаги у вирішенні національних питань, політичних і соціально-економічних протиріч, на теренах регіону було започатковано інтеграційні процеси різного характеру для вирішення питань, що постають у нових умовах глобалізації.

Після розпаду Радянського Союзу задля нормалізації потенційно загрозливих відносин між колишніми членами СРСР було утворено СНД. Окремою метою цього утворення була і залишається реінтеграція пострадянського простору на засадах російського домінування, що за наявності сумного досвіду не відповідає баченню вже незалежних держав, зокрема України.

Утворення СНД, загалом, можна вважати виправданим кроком на початковому етапі після розпаду задля збереження стабільності регіону, мінімізації втрат унаслідок розірвання економічних зв'язків тощо. Однак внутрішні тенденції, власне бачення майбутнього та тлумачення національних інтересів створили умови для започаткування окремих регіональних інтеграційних процесів.

Характерним для пострадянського простору стала концепція «геополітичного плюралізму» [1, с. 58], що, за оцінками автора теорії З. Бжезинського, а також низки дослідників, дало б змогу послабити вплив Росії на регіон. Спробою України до побудови окремої геополітичної осі стало утворення ОДЕР-ГУАМ, до складу якої увійшли держави зі спільною тенденцією до реалізації самостійної політики, незалежної від інтересів РФ. Незважаючи на часто латентний характер діяльності у межах організації, схожі проблеми та спільні цілі, що свого часу зумовили її створення, є тим стрижнем, навколо якого можна розбудувати потенціал та плідне співробітництво.

Ключові слова: ОДЕР-ГУАМ, інтеграція, регіон, пострадянський простір, співробітництво, глобалізація.

Постановка проблеми. В умовах глобального світу, все менше залишається питань, які можна вирішити в односторонньому порядку. Міжнародне, регіональне та глобальне співробітництво стає необхідністю. Яскравим прикладом для України є потреба в диверсифікації джерел енергоносіїв, потреба у економічному зростанні та забезпечення цілісності держави. Саме для забезпечення цих важливих, практичних аспектів існування і була у свій час заснована ОДЕР-ГУАМ. Науковий складник дослідження полягає у спробі виокремити основні тенденції та фактори, що впливають на створення та становлення регіональних інтеграційних утворень, а також чинники, які впливають на їхню подальшу долю. Припускається, що це у свою чергу дозволить з більшою мірою вірогідності прогнозувати подальші тенденції, оцінити ризики та виокремити можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційним об'єднанням на пострадянському просторі приділено багато уваги, зокрема, тим де лідируючу роль відіграє РФ. ОДЕР-ГУАМ, в силу синусоїдної кривої активності, часто невиправдано оминається дослідниками, адже інтеграційні проекти, де Україна потенційно може стати центром сили – це та можливість, від якої не варто відмовлятися.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд передумов створення ОДЕР-ГУАМ, цілей та поставлених завдань, а також потенціалу до подальшого поглиблення співробітництва. Задля досягнення поставленої мети, автор буде фокусуватися на завданнях щодо визначення ролі інтеграційних процесів на теренах пострадянського простору, виокремлення передумов створення ОДЕР-ГУАМ, розгляду основних етапів розвитку

та аналізу можливостей до подальшої інтенсифікації співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розпадом СРСР минулі республіки, ставши незалежними державами, були змушені самостійно здійснювати процес переходу від старої політико-економічної системи до ринкових, демократичних форм управління, часом опиняючись в зонах інтересів інших, потужніших міжнародних акторів. Пошуки власного місця в нових умовах, зі збереженням національних інтересів, зумовили до пошуку зовнішньополітичних партнерів у різних форматах, зокрема, і на базі інтеграційних об'єднань регіонального рівня.

Незважаючи на той факт, що фактично Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ була створена на Київському саміті в 2006 році, цьому передував тривалий шлях інституціоналізації. Ще в 1993 році в Брюсселі, на міжнародній конференції за головування ЄС де брали участь представники колишніх республік Радянського Союзу, були озвучені цілі щодо зацікавленості у забезпеченні розвитку транспортного коридору із Західної Європи до Центральної Азії. Географічне розташування, геополітичний потенціал України та її транспортно-енергетичні інтереси виправдовують нашу зацікавленість в успішній реалізації цього регіонального проекту, до якого, за результатами конференції в Афінах в 1996 році, приєдналась і Україна (4 з 10 Європейських транспортних коридорів проходять територією України). Пізніше, вже в 1997 році в Страсбурзі на зустрічі президентів Грузії, України, Азербайджану та Молдови в рамках саміту Ради Європи, ці прагнення знайшли своє відображення у Страсбурзькій декларації та у заснуванні політико-консультативного форуму – ГУАМ. В основу діяльності форуму були покладені цілі щодо забезпечення розвитку чотиристороннього співробітництва для зміцнення стабільності та безпеки в Європі на основі принципів поваги до суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів, демократії, верховенства права і забезпечення прав людини [2]. Окрема увага приділялась важливості широкого співробітництва чотирьох країн в питаннях створення транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА). До спільних завдань також були додані деякі безпекові питання, зокрема щодо участі у миротворчих процесах на територіях учасниць конфліктів; активну співпрацю з НАТО; та створення спільного батальйону зі складу збройних сил країн-членів.

Важливу роль у визначенні цілей та завдань також відіграла зустріч голів делегацій країн-учасниць в 1998 році у Вашингтоні на щорічному засіданні МВФ та Світового банку. На перші шпальти виходять аспекти розвитку Транскавказького транспортного коридору, що може свідчити про посилення економічного та політичного суверенітету держав. Окрема увага приділялася вирішенню питань з розробки нафтородовищ і розбудови трубопровідного потенціалу для подальшої доставки енергоносіїв. Як наслідок, питання безпеки транспортних коридорів також стають актуальнішими.

Під час Вашингтонського саміту країн-членів і країн-партнерів НАТО в 1999 році, ГУАМ розширився до ГУУАМ з приєднанням до нього Узбекистану (призупинив свою діяльність в 2002 році з подальшим офіційним виходом з її складу в 2005 році). Ухвалюється Вашингтонська заява, де визначаються безпекові завдання та підкреслюється необхідність розвитку транспортного коридору. Досліджуючи офіційні документи та позиції країни стосовно цілей та завдань організації, можна прослідкувати тенденцію до зміни їх пріоритетності, що у свою чергу вплинуло на тривалість формування організації. Це можна зрозуміти з огляду на різнорівневу зацікавленість партнерів у різних аспектах співробітництва: пріоритетний безпековий аспект для Грузії, розвиток транспортного коридору – для України. Окрім тривалості інституціоналізації, це мало також вплив і на її активність, рівень співробітництва в регіональних проектах.

Нью-Йоркський Меморандум прийнятий в 2000 році на зустрічі президентів країн-учасниць, під час 55-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН, надав співробітництву в рамках форуму багаторівневий характер. Зокрема передбачалося проведення регулярних самітів голів держав та зустрічей міністрів закордонних справ, а також створення робочого органу об'єднання.

Цілі, принципи та основні напрямки співробітництва були визначені та закріплені Ялтинською Хартією ГУУАМ в 2001 році, що стало першим кроком на шляху інституціонального становлення ГУУАМ та започаткування процесів еволюції у напрямку повноцінної міжнародної організації. ГУУАМ з форуму перетворюється на Об'єднання.

На виконання поставлених цілей, та задля забезпечення необхідного рівня співробітництва у спільних проектах, в 2004 році створюється Парламентська Асамблея, яка була покликана надавати цьому законодавчу підтримку та сприяти

гармонізації законодавств країн-членів, приводити у відповідність до міжнародних стандартів.

Кишинівський саміт 2005, де в якості гостей також були присутні президенти Литви та Румунії, представник Державного департаменту США та Генеральний секретар ОБСЄ, позначився прийняттям Декларації та спільної Заяви. Роль цього саміту полягала в опрацюванні ідеї трансформації ГУАМ на повноправну транснаціональну структуру, за особливої підтримки України та Грузії.

Незважаючи на те, що форум був започаткований ще в 1997 році, лише в 2006 році під час першого саміту в Києві [3], на виконання закладених на Кишинівському саміті ідей, вона отримала статус міжнародної організації. Підписуються Статут організації та Спільна декларація голів держав-членів стосовно питань врегулювання конфліктів.

Незважаючи на певні зміни в риторичі та перегляд пріоритетності завдань організації, протягом усього часу її становлення та існування серед ключових напрямів співробітництва виділялися питання, пов'язані зі сферами забезпечення регіональної безпеки, економічного зростання та енергетичного співробітництва [4].

У контексті необхідності забезпечення регіональної безпеки, яскравими прикладами стали 2008 рік для Грузії, що зазнала агресії з боку Росії (як результат відкликала членство в СНД), та 2014 рік для України (припинила асоційоване членство в СНД в 2018 році). В безпековому плані стурбованість також викликала політика Росії щодо випадків сепаратизму в Азербайджані та Молдові. Слід Росії відчувався у напруженні осей Тбілісі-Абхазія, Баку-Вірменія, Кишинів-Придністров'я.

Передумови для енергетичного співробітництва були сформовані, крім іншого, географічним складником. Країни-члени ГУАМ, з їхнім потенціалом енергоресурсів (Азербайджан) та розташуванням вздовж енерготранспортного коридору з Каспію до Європи, закономірно ставили питання співробітництва в енергетичній сфері на порядок денний. Прописною істиною також є ствердження, що бажання/необхідність диверсифікації джерел енергоносіїв це питання національної безпеки, про що свідчили газові війни між Україною та Росією.

Стосовно ж економічного складника співробітництва в межах ГУАМ, можна сказати, що, окрім шоку якого зазнали економіки колишніх держав СНД внаслідок його розпаду з її усталеними економічними зв'язками, відсутністю національного виробництва закритого циклу, плановими економіками та практикою взаєморозрахунків, інтенсифікація співробітництва в цьому напрямку була

продиктована необхідністю наздогнати країни, що були вже далеко попереду та небажанням перетворюватися на ринок збуту для партнерів.

Розмірковуючи над перспективами розвитку ОДЕР-ГУАМ, варто взяти до уваги вихід України з СНД та загострення відносин з Росією та рядом інших прибічних країн в регіоні. Імовірним вважається необхідність заповнення потенційного вакууму, що утворився. Окрім іншого, ГУАМ утворювався для вирішення питань поза сфери впливу Москви, для підсилення позицій групи країн та посилення співробітництва як між собою так і з зовнішніми партнерами (країнами та організаціями). Зважаючи на це та розуміючи бажання західних партнерів до створення безпекового простору на східних кордонах, логічним є припущення, що зацікавленість у посиленні ролі ОДЕР-ГУАМ у регіоні не обмежується її членами та буде зростати. Поштовхом до інтенсифікації співробітництва може стати не лише внутрішній, але і зовнішній фактори. Принагідно згадати, що зацікавленість ЄС та США прослідковувалася від самого початку процесу становлення ГУАМ.

Окрім того, питання, для вирішення яких в свій час і започатковувався регіональний інтеграційний процес залишаються невирішеними поруч з тими, що постають. Цілісність і непорушність кордонів, транскордонна безпека, посилення економічного співробітництва, диверсифікація енергоджерел та інтенсифікація співробітництва у сфері розбудови транспортних коридорів – лише частина питань, які є спільними для країн-членів ГУАМ, та які навряд чи втратять актуальність найближчим часом.

Водночас без політичної волі бодай одного з членів об'єднання, який зміг би взяти відповідальність за оновлення порядку денного ГУАМ, що відповідав би інтересам усіх її членів та об'єднав їх зусилля, навряд чи можна чекати швидких результатів. Активним періодом діяльності вважається 2006-2008 роки, коли зовнішні фактори (відносини з РФ) змусили країн-членів докласти певних зусиль. Після періоду затишшя та питань щодо доцільності членства України [5], закономірним є питання – у випадку поживлення процесів співробітництва в межах ГУАМ, та за відсутності відчутних результатів – чи не буде цей підйом останнім?

Висновки. В умовах глобалізації, зовнішньополітичний фактор втрачає статус зовнішнього в розумінні, що він знаходиться десь зовні, поза безпосереднього впливу на нас, адже теорія «ефекту метелика» з її непередбачуваними

наслідками при впливі зовсім в іншому місці, часі, аспекті, створює виклики там, де їх навіть не можна уявити. В умовах «глобального села», такі виклики це свого роду подих вітру, в той час коли сучасний світоустрій це картковий будинок.

Співробітництво на світовому, регіональному та субрегіональному рівні певною мірою стримуючі тенета, що можуть пом'якшити напругу, рівномірно розділивши її по всій довжині. Саме для цього зусилля мають бути спільними і саме інтеграційні процеси є проявом таких устремлінь.

Україна, у свою чергу, не має права залишитися осторонь таких процесів. Питання адекватного самопозиціонування на міжнародній арені та в двосторонніх відносинах з іншими державами впирається вже навіть не в площину успішності, а в область подальшого існування взагалі.

ГУАМ-ОДЕР з її затяжним процесом формування та нереалізованим потенціалом потребує тягової сили, яка б об'єднала навколо себе зусилля інших. На думку автора виникає наступне питання – чому не ми?

Список літератури:

1. Brzezinsky Z. The Premature Partnership. *Foreign Affairs*. Vol. 73. №2, March/April 1994. S. 67–82.
2. Спільне комюніке зустрічі президентів Азербайджану, Грузії, Молдови, України в Страсбурзі. URL: <https://guam-organization.org/sovместnoe-kommyunike-vstrechi-prezidentov-azerbajdzhana-gruzii-moldovy-i-ukrainy-v-strasburge>.
3. Заключне комюніке Саміту ГУАМ, 23 травня 2006 р., м. Київ. URL: <https://guam-organization.org/zakljuchitelnoe-kommjunkte-sammita-guam-23-maja-2006-goda-g-kiev>.
4. Статут організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886_002.
5. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.net/economics/other/352147-ukraina-vyiydet-iz-guam.html>.

Sergeieva A.O. ODED-GUAM AS AN ALTERNATIVE INSTRUMENT OF REGIONAL INTEGRATION ON THE POST-SOVIET SPACE

In this article, we try to consider the integration processes in the Post-Soviet area on the example of GUAM. The author explores the goals and objectives for the establishment of this inter-state union, main development and formation milestones, as well as perspectives and potential for Ukraine.

In the years since the collapse of the USSR with its established economic, industrial, humanitarian, defense and sometimes cultural ties, restrain and counterbalancing systems in resolving national issues, political and socio-economic contradictions, integration processes of different nature to solve the arising issues within the new conditions of globalization have begun in the region.

In Post-Soviet era, in order to normalize the potentially threatening relations between former Soviet co-members, the CIS was established. Among others, the reintegration of Post-Soviet space with Russian domination was and remains as one of its purposes. Taking into account such sad experience, this purpose hardly corresponds to the vision of new independent states, Ukraine in particular.

In general, formation of the CIS can be considered as a justified step on the initial phase after the breakup, in order to preserve stability in the region, minimize losses from the breach of economic ties, etc. Yet, internal processes, own vision of the future and interpretation of national interests lead to initiation of separate regional integration processes.

The “Geopolitical pluralism” concept became a feature of the Newly Independent States (NIS) space [1, p. 58], which, according to the author of the theory Z. Brzezinski, as well as a number of researches, would weaken Russian’s influence in the region. Ukraine’s attempt to build a separate geopolitical axis was the formation of ODED-GUAM with the participation of states with common tendency to pursue an independent policy, beyond Russia’s interests. Despite the often-latent nature of activities within the organization, similar problems and common goals, which once led to its establishment, are the core to be surrounded by potential and fruitful cooperation.

Key words: ODED-GUAM, integration, region, post-soviet space, cooperation, globalization.